

року, очолюваний незмінним його редактором, доктором історії Любомиром Винаром, одним із відомих у світі грушевськознавцем. Чимало зусиль у розвиток української хронології доклали і такі відомі вчені-історики зарубіжного українства, як доктори історичних наук О. Баран, Ю. Бойко, Л. Винар, Т. Гунчак, О. Домбровський, О. Герус, Т. Мальків, В. Маркус, В. Омельченко, Т. Цюцюра, Р. Шпорлюк та ін.

Часто на офіційну систему лічби часу також впливав і вносив свої корективи досить поширений у будь-якому суспільстві більш стійкий і консервативний народний лік часу, тісно пов'язаний із побутом та господарською діяльністю.

Таким чином, отримані нами результати є досить обґрунтованими і переконливими, водночас свідчать про нагальну потребу і реальну перспективу подальших розвідок та конкретних пошуків у зазначеному напрямку.

¹ Введенський А., Дядиченко В., Стрельський В. Допоміжні історичні дисципліни. Короткий курс / А. Введенський, В. Дядиченко, В. Стрельський. – К., 1963; Заремба С. З. До питання про теорію і методику хронологічних досліджень / С. З. Заремба // Український історичний журнал. – 1974. – № 2; Климишин І. А. Календар природи і людини / І. А. Климишин. – Львів, 1975; Його ж. Поговоримо про літочислення / І. А. Климишин. – Львів, 1965; Специальные исторические дисциплины: учебное пособие / Замлинский В. А., Дмитренко М. Ф., Балабушевич Т. А. и др. – К., 1992; Титаренко П. Г. Історія календаря в Росії і на Україні в зв'язку з загальною історією календарів / П. Г. Титаренко. – К., 1972.

² Перехрест О. Г. Історична хронологія: навчальний посібник для студентів історичних факультетів / О. Г. Перехрест; Мін-во освіти і науки України. – 2-ге вид. – Черкаси, 2004. – 144 с.

³ Перехрест О. Г. – Вказ. праця.

⁴ А., Дядиченко В., Стрельський В. – Вказ. праця.

⁵ Шкварець В. П. Українська національно-демократична революція і боротьба за незалежність на Миколаївщині: навчальний посібник / В. П. Шкварець – Миколаїв: Видавництво МДГУ ім. Петра Могили, 2007. – С. 114-117.

⁶ Шкварець В. П. Про хронологію як спеціальну (допоміжну) історичну дисципліну / В. П. Шкварець // Гуманітарно-економічні дослідження. Матеріали науково-практичної конференції 18 травня 2009 р. – С. 364-370; Шкварець В. П., Гузенко Ю. І. Хронологія та бібліографія Миколаївщини. Історико-краєзнавче дослідження / В. П. Шкварець, Ю. І. Гузенко. – Миколаїв, 2009. – 137 с. та ряд інших.

Валентин Шкварець, Юрій Гузенко
(Николаев)

Хронология как вспомогательная историческая дисциплина

в историко-краеведческих исследованиях

В статье рассматриваются роль и место хронологии в историко-краеведческих исследованиях. В то же время показаны ее специфические функции как вспомогательной исторической дисциплины. Сделана

попытка проанализировать процесс возникновения и формирования исторической хронологии, а также труды отечественных и зарубежных научных работников с самых давних времен до современности.

Ключевые слова: хронология, летописание, календарная система, хронологические системы, юлианский календарь, григорианский календарь, историческая хронология, математическая и техническая хронология, хронологическая техника.

Valentyn Shkvarets', Yuriy Guzenko
(Mykoloiv)

The Chronology as Auxiliary History Discipline in Local History Researches

This article highlights the role of chronology in local history researches. Elucidated specific functions of chronology as auxiliary history discipline. The author made an attempt to analyze the processes of coming into existence and forming of historical chronology. Also in the article was taken to consideration ancient and modern publications of domestic and foreign scientists.

Key words: chronology, annals, calendar system, system of chronology, Julian calendar, Gregorian calendar, historical chronology, mathematic and technical chronology, chronological technique.

УДК: 94(477.83)«18»:821.161.2.09

Микола Гуйванюк
(Чернівці)

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ ГАЛИЦЬКИХ УКРАЇНЦІВ У КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст. ОЧИМА ЛЕСІ УКРАЇНКИ (за матеріалами листів до М.Павлика)

У статті автор прослідковує ставлення Лесі Українки та Михайла Павлика до діяльності українських політичних партій Галичини. З'ясовує ступінь їхньої участі у виборчих процесах до австрійського парламенту та Галицького сейму. Висвітлює їхнє ставлення до емансипаційних процесів, а також показує спільну діяльність із впорядкування та публікації наукової і творчої спадщини Михайла Драгоманова.

Ключові слова: Леся Українка, Михайло Павлик, Михайло Драгоманов, Наталія Кобринська, листування, Галичина, вибори, агітація.

«[...] Ох галицькі справи не раз думаєш взятиє за віника, замахнути разів 2 – 3 [...]»
(Леся Українка).

Одним із проявів українського національного руху кінця ХІХ – початку ХХ ст. були тісні особи-

сті контакти представників української інтелігенції Наддніпрянщини і Західної України у багатьох напрямках суспільно-політичного та культурного життя. У цьому контексті показовими є взаємини видатної української письменниці Лесі Українки та публіциста і громадського діяча, одного із фундаторів та очільників Русько-Української радикальної партії – Михайла Павлика, які відображені в їхньому епістолярії. Саме в час, коли певні зацікавлені політичні сили намагаються протиставити, а нерідко і зіштовхнути наддніпрянську та галицьку еліти, порушена у цій статті проблематика набуває особливої актуальності.

У вітчизняному літературознавстві зазначену проблематику у своїх працях порушували В.Святовець¹, В.Качкан² і І.Денисюк³, досліджуючи епістолярій Лесі Українки та Михайла Павлика крізь призму літературних взаємин, в українській історичній науці побіжно цього питання торкався Я.Грицак⁴.

Метою пропонованої статті є дослідження взаємин Лесі Українки й Михайла Павлика, а також їхньої участі в українському національному русі кінця XIX – початку XX ст. на основі їхнього листування. Для досягнення мети автор ставить наступні завдання: простежити ставлення Лесі Українки та М.Павлика до діяльності українських політичних партій Галичини; з'ясувати їх участь у виборчих процесах до австрійського парламенту та Галицького сейму; показати співпрацю з українським студентським товариством «Січ» у Відні; висвітлити їхнє ставлення до емансипаційних процесів; спільну діяльність із впорядкування та публікації наукової і творчої спадщини Михайла Драгоманова; простежити їхнє ставлення до сучасників.

М.Павлик вперше зустрівся з Лесею Українкою у 1891 р., хоча заочно завдяки М.Драгоманову вони вже були знайомі давно. У цьому ж таки 1891 р. М.Павлик зав'язав з Лесею листування, яке переросло у довготривалі дружні взаємини. Зазначимо, що листи Лесі Українки до М.Павлика можна справедливо назвати дзеркалом її високої і натхненної душі. Пристрасні, захоплюючі, вони несуть у собі значний заряд творчої енергії, наснаги, бо пробуджують любов до рідного народу, Вітчизни. Надихають на боротьбу за високі суспільні ідеали.

Як засвідчує листування, Леся Українка не тільки цікавилася політичним життям галицьких українців, але і сама намагалася брати активну участь у політичних справах, симпатизуючи Радикальній партії. У багатьох листах Леся Українка намагалася дати об'єктивну оцінку цілому ряду часописів, які були друкованими органами політичних партій, що діяли в той час у Галичині. Зокрема, 28 липня 1891 р. вона звернулася до М.Павлика: «[...] скажу так, як ваш якийсь прихильний кореспондент, що без «Народу» світ якимсь порожнім вида-

ється або принаймні нецілим»⁵. Невдовзі, 4 серпня 1891 р. молода поетеса ділиться своїми враженнями про інший партійний часопис – «Правду» «[...] Трапилось мені остатніми часами бачити «Правду» (от чудо!), і навіть мене здивувало, яка вона тепер водяна стала, наче те молоко, що то продають по великих містах. Читала я там речі галицьких послів, та навіть мені їх шкода стало, що вони, бідні, мусять тепера звиватися, поставивши самі себе в таке фальшиве положення; а та безталанна «Правда» ще й мусить утішатися ними та хвалити їх»⁶. Також, на наш погляд, цікавою є її думка в листі від 13 жовтня 1891 р. «[...] Мені здається, що «Правда» недовго проживе, бо щось вона вже надто розумна робиться. Прихильників у неї дуже мало на Україні, не знаю, як в Галичині, але здається, що і там не гурт. В Одесі її хоч дехто читає, але мало хто похваляє, єсть дехто, що думає, нібито вона справді орган всеї України-Русі, отже й не насмілиться її гудити, а так тільки мовчить. Треба сказати, що у нас таки люди звикли здавна непевні справи мовчанням збувати. Про «Народ» ідуть змагання, і ради, й наради, але тим часом не знаю ще, що то з того всього буде, може, і нічого, бо там такі люди, що люблять чимало говорити, а мало робити...»⁷. Леся боляче сприйняла припинення виходу у світ доволі популярних радикальних часописів «Народ» та «Хлібороб». У результаті, з під її пера з'являється «Лист до товаришів», адресований молодій галицькій інтелігенції, який мав бути опублікований у «Народі». У ньому засуджується удаваний патріотизм, фарисейство, лунає заклик до щирої праці над просвітництвом народу «[...] Я чую свій товариський зв'язок з вами, і вся ганьба, недовір'я, іронія, що падає на вас, падає однаково і на мене. Через те я звертаю до вас річ не з докором, я дивлюсь на вас не згори вниз, я хочу говорити з вами, як з товаришами, просячи тільки розуміння безстороннього і щирої відповіді словом і ділом. [...] доти буде «тиша в морі», поки хвилі з глибини не здіймуться наповерх, власне хвилі, а не ті одинокі сплески з гребінчиком ясної піни, що зараз же зникають без сліду. Хто ж має здіймати ті хвилі? Ми самі. Ми самі мусимо бути тими хвилями, отже, не нам сидіти край моря та ждати погоди, чи то пак негоди та супротивного вітру [...].

Скажіть, мої товариші, чому не чуто вашого голосу, тимчасом як усяка «темна сила» не боїться здіймати його прилюдно? Невже для нашої країни ще не настав час, щоб виявила себе сила світліша? [...] Ви знаєте, панове товариші, що вся робота над освітою і обороною прав галицького люду лежить на плечах двох-трьох людей [...] на них же лежить і прилюдна боротьба за нашу, українську, справу. Чи не пора ж нам, товариші, взяти хоч яку частку їх праці на себе? Не все ж сидіти заложивши руки та дякувати їм, що побиваються за нас. [...] за нами більш нема старих борців, поперед нас – все ще діти, отже, хто порятує нас, коли не схочем рятуватись?

Сумно, що знов мусимо виступати ми, недосвідчена молодь, але ж іншого виходу немає, коли не хочемо зректись нашої волі»⁸. Такі слова можуть належати тітки справжньому патріоту. Як відомо, починаючи з 1895 р. галицькі радикали почали видавати новий часопис «Громадський голос». Леся Українка не залишила осторонь і цієї, здавалось би, внутрішньої справи партії. У своєму листі до М.Павлика від 11,12 березня 1895 р. вона писала: «[...] «Громадський голос» – назва добра, хоч і дуже голосна. Я врешті стільки начиталась тепер голосних слів, що і собі, здається, почну писати такими ж [...]»⁹. Попри певні суб'єктивні судження про деякі внутрішньопартійні процеси, Леся Українка була доволі фаховим критиком радикальних часописів. У листах до М.Павлика вона давала ґрунтовний аналіз багатьох публікацій, при цьому слушно радила, як покращити їхню якість. Також вона майже в кожному листі закликала до примирення всіх членів партії. «[...] Я думаю, що така лайка між радикалами може досягти тільки того, що мужики заплутаються в лабіринті ваших чвар, а «воріженьки навтішаються»¹⁰.

Не залишалася письменниця осторонь виборчого процесу в Галичині. Вибори, що відбулися в березні 1891 р. під знаком «нової ери», глибоко її вразили насамперед тому, що депутатами стали тільки кілька представників народовського табору, а це в порівнянні з результатами попередніх виборів і з тим, що гарантувала українцям виборча ординація, було менше як половина депутатських мандтів. В той же час вона поділяла настрої галицьких радикалів, що були в опозиції до «новоєрівців». Зокрема, у листі від 3 березня 1891 р. писала: «[...] Я сама сьогодні цілий день в смутному і лихому настрої, а вже ж у нас на Україні до всякого лиха є час привикнути. Та стали мені розповідати, які надужиття робляться при сільських виборах, як ведеться агітація, то так якось гірко і бридко зробилося, що ледве тільки витримати можна. Але вже краще ваше галицьке життя з усіма його пригодами лихими, ніж наше українське громадське життя, що то проходить собі «без пригоди, мов негода».¹¹ Як бачимо, її також боліла душа за те, що через утиски російського царизму неможливо організувати активну суспільну діяльність серед наддніпрянських українців.

Незважаючи на свій доволі молодий вік, Леся Українка завжди реально оцінювала ті чи інші явища громадського життя і була однією із небагатьох, хто намагався втримати М.Павлика від заздалегідь програшної спроби кандидувати до австрійського парламенту у виборчому окрузі, де він не був знайомий основній масі виборців, про що йдеться у листі письменниці від 9 липня 1894 р.: «[...] Мені все здається, що Ви даремне подались у Броди, – чому Ви не йшли туди, де Вас люди знають? Я не бачу користі з того, якби Вас навіть вибрали у Бродях, – що з того? Хіба Ваша робота там [...]»¹².

Досить сміливо і гостро Леся Українка виступала проти брудних передвиборчих технологій, навіть якщо їх використовували на свою користь її симпатики – галицькі радикали. У тому ж таки листі до М.Павлика вона з категоричністю заявляла, що «[...] коли гроші потрібні «для впливу», то їх шкода на се, бо се значить оплачувати деморалізацію. Ліпше обернути ті гроші на що кращого. Міцна партія мусить мати вплив і без грошей, а інакше її вплив нічого не варт, хоч би й як багато коштував. Така знов моя думка, і я знов її кажу [...]»¹³.

Підтвердженням того, що виборчий процес у Галичині та участь у ньому українських радикалів вельми цікавив Леся Українку, є черговий лист до М.Павлика від 12 травня 1895 р. із Софії, де вона перебувала біля хворого дядька М.Драгоманова. «Шановний друже! [...] чи не поїхати б і мені трошки по Галичині та Буковині, щоб побачити і край, і передвиборчу справу? [...] Я знаю, що під час агітації і Вам будуть циганські діти не милі, не тільки я, отже, слід би приїхати раніше, але дядько, видимо, не хтів би, щоб я раніше рушала, і доказує мені, що воно ще й цікавіше буде вїхати в агітацію [...]»¹⁴. У одному з наступних листів вона зі щирістю підтримує кандидатуру М.Павлика на депутата до Галицького сейму «[...] Я рада Вашій кандидатурі, то був би крайній скандал – залишати Косів москвофілам» [...].¹⁵

Доволі цікавою і змістовною є та частина листів Лесі Українки до М.Павлика, у якій письменниця ділиться враженнями про діяльність українського студентського товариства «Січ» у Відні. Коли під час чергового загострення Лесиної хвороби у 1891 р. виникла потреба пройти курс лікування у Відні, М.Павлик разом з іншими представниками української галицької інтелігенції виступили з клопотанням перед тамтешніми українськими студентами-січовиками про належну опіку наддніпрянських гостей. І дійсно, коли в лютому 1891 р. Леся Українка разом з матір'ю Оленою Пчілкою прибули до Відня, то були зустрінуті досить тепло тамтешніми січовиками. Підтвердженням цього є лист від 14 лютого 1891 р.: «[...] розглядаюся по Відні, ходжу до театру [...] «Січовики», спасибі їм, не забувають нас і допомагають у різних справах. [...] Сподівалися ми тут читати «Народ» та народовські газети, але, на превелике диво, окрім «Діла» та «кацапських» газет, не знайшли нічого сінько»¹⁶. В іншому листі Леся Українка повідомляє М.Павлика про неабияку популярність галицького часопису «Народ» «[...] Дуже дякую Вам за «Народ», бо тут у «Січ» хоч він і приходить, але розходиться поміж людьми, так що трудно його зловити, окрім того, сидючи в «Січі», якось не могу прочитати як слід через розмови, а додому ніяково брати, бо не я ж одна охоча до читання [...]»¹⁷.

Не залишалася письменниця осторонь жіночого руху, який в той час активізувався у Галичині. З

листування довідуємося, що вона активно обговорювала з М.Павликом тематику жіночих часописів, що виходили за редакцією Н. Н.Кобринської. Так, у листі від 3 березня 1891 р. писала: «[...] просимо прислати тую повість, про яку [тут іде мова про повість «Царівна» О.Кобилянської. – М.Г.] Ви писали в остатньому листі, мені дуже цікаво прочитати її, тим більше що се праця жіноча, то чи не придалась би до «Другого вінка», бо вже мама з п. Кобринською не залишають про нього думки.¹⁸

Леся Українка активно підтримала ініціативу створення часопису для галицького жіноцтва, взявши жваву участь у дискусії, зав'язаній місцевою українською літературною інтелігенцією, фахово підійшовши навіть до найменших деталей. Зокрема, у черговому листі до М.Павлика з цього приводу заявляла: «[...] Я знаходжу ідею жіночої газети дуже доброю. Окремий збірник річ тяжка і дуже одірвана, в журналі може бути більше систематичності і постійності. Я все-таки думаю, що і се видавництво краще було б вести на товариські гроші, так було б навіть справедливіше, і разом з тим була б якась гарантія права всього товариства на видавництво. Одній людині або двом тяжко вести на свої гроші, бо між нами багачок нема. Не зовсім ще розумію, як, власне, думають ваші люди підтримувати нове видавництво. Що Ви і нова газета, певне, будуть взаємно доповнюватись і контролюватись, в тім я певна, бо мені рух жіночий в Галичині представляється тісно злученим з рухом вашої партії, таж серед якої іншої партії галицької він навіть не може знайти ґрунту. Мені чомусь видається, що нова газета буде більше літературною, ніж політично-громадською, отже, ви одно другому ніяк заважати не можете»¹⁹. В іншому листі ділилася з М.Павликом про свої враження від започаткованих Кобринською жіночих видань, справедливо їх критикуючи. «[...] Що там вийде з другого випуску її [Кобринської] «Бібліотеки», якщо буде те саме, що і з першим, то пожалься, боже, грошей! Вона (Кобринська), певне, сердиться на мене за те, що я ухилилася від бібліотеки сеї, але щось я не маю серця до сього видання, надто після того, як побачила його, – і така се вже вузька річечка, сі жіночі видання»²⁰. В той же час у одному з листів дуже позитивно відгукувалася про творчість початкуючої ще тоді Ольги Кобилянської «[...] Я вже давно слідкую за її літературним поступом, і вона мене дуже интересує яко талан і яко людина. Її писання не дилетантство, а справжня література [...]»²¹. Леся Українка була однією із тих небагатьох, хто став на захист письменниці від закидів «патріотів», що продукували літературні писання доволі низького гатунку, але українською мовою. «[...] Щодо Німеччини, то я іншої гадки про се, ніж Ви і всі галичани. Не згубила, а вирятувала К[обилянськ]у Німеччина, показала їй ширший європейський світ, навчила ідей, навчила стилю (не в значенні слів, лексики, але в значенні фрази, ба-

гатства форми), а розвивши їй розум, тим самим виховала для свідомої і розумної служби рідному краю. К[обилянськ]а вже не кинеється в вузький шовінізм, бо звикла до широкого лету думки, – гадаю, що й збочення до клерикальства для неї неможливі. Найкращий спосіб втримати К[обилянськ]у при нашій літературі назавжди – се не дорікати їй щодня Німеччиною, не називати чужою, екзотичною квіткою, а признати за нею те почесне місце в нашій літературі, на яке вона цілком заслуговує. Порівняйте писання (прости боже!) Коваленка, Катренка, Коваліва, – і як там ще вони зуться ті патріоти-белетристи, що пишуть для патріотів-читачів, – з яким навіть найменше вдатним оповіданням К[обилянської], то зважите самі, хто більш екзотичний, – чи вона з своєю «Німеччиною», чи вони з своїм «українством» [...]»²² Думаємо, що коментарі тут зайві.

Доволі важливим і актуальним питанням, що завжди порушувалося у листах Лесі Українки до М.Павлика, це її співпраця з громадськими організаціями Галичини. У кожному конкретному випадку М.Павлик як безпосередній учасник суспільного життя краю давав їй доволі слушні практичні поради. У середині 90-х рр. XIX ст. серед галицьких інтелектуалів обговорювалося питання про надання Лесі Українці членства в НТШ, проте між ними були розбіжності. Тому Леся намагалася не нав'язуватись і сприйняла цю звістку досить спокійно. Про що писала до М.Павлика: «[...] Щодо членства [НТШ.– М.Г.], то я ще сього не зважила – у всякім разі я надіюсь бути фактично його членом, коли не формально [...] Ох галицькі справи не раз думаєш взятись за віника, замахнути разів 2 – 3, вимести всю Барвінщину, Романчуччину і багато иньчого...»²³. Адже, як відомо, вона була непримиренна до суперечок та інтриг серед галицьких українців.

Складною проблемою, з якою зустрілася письменниця на Наддніпрянській Україні у період розквіту її творчості, – це незатребуваність її тогочасними суспільними інституціями. Тому в неї неодноразово виникала думка про переїзд хоча б на певний час до Галичини, де українство не зазнавало таких утисків. У цій справі, знову ж таки, найкращим порадником виступав М.Павлик, про що свідчать уривки деяких листів: «[...] Часто і я вертаюся до думки, чи не могла б таки я сама оселитись у Вашій стороні [...]. Дипломів у мене жадних нема. Чи досить просто знати чотири європейські мови порядно, хоч і без диплома, щоб могли знайти собі хоч приватний зарібок, не рахуючи на патріотизм роботодавців? [...] Такого «місця», що залежало б від всяких комітетів та виділів патріотичних, я теж не сподіваюсь, та й не хочу. Але умови «вільного найму» для приватної вчительки, кореспондентки в склепі (наприклад, в якій книгарні), взагалі робітниця в такому заводі, де потрібне знаття чужих мов і вправність в літературному (хоч би і діловому тіль-

ки) стилі, – я б хотіла знати, тільки не знаю, як про них довідатись. Чи не можете? [...] не вияснивши собі шансів на зарібок, нема чого й рипатись. По Вашій історії бачу, що залежати від патріотичних інституцій ще гірше, ніж від родини і приятелів²⁴.

В одному із наступних листів вона дає зрозуміти М.Павлику, що не шукає в Галичині тихого і спокійного життя, а готова усі сили віддати піднесенню української свідомості та ширенню національної ідеї серед місцевого населення, якою на той час вже була одержима. «[...] Невже так, що в Галичині я мала б ще «тихше» жити, ніж на Україні? Коли так, то се страшна жертва душі. Я ще, може, могла б не мішатися до крайової політики в тім значенні, що не займалась би особистою агітацією, не вступала б в члени крайових партій, бо до одного я не почуваю в собі талану, а другим мало інтересуюсь, бо думаю, що яко літератор, я ліпше зроблю, коли виступатиму зовсім незалежно, хоч нехай і одиноко. Але скинутися [відмовитися від. – М.Г.] «всякої політики» в літературі і в моїх зносинах з метрополією ніяк не можу, бо не тільки переконання, але темперамент мій того не дозволяє, а ще не дозволяє – знаєте що? – дядьків заповіт. Ми говорили з дядьком не раз про такі теми, і він казав, що хотів би, щоб я через кілька років стала жити десь «на вільнішій землі», з тим щоб, власне, до кінця набратись, а не скинутись політики; з тим, щоб, по змозі моїй, провадити далі те, чого я вчилася у нього і чого мала навчитися від життя за ті «кілька років», прожитих на Україні, а не з тим, щоб стати тільки консерваторкою паперів, хоч і дуже цінних, та все-таки не моєю працею писаних. Дядько хотів, щоб і м о я праця, і м о я думка росли і жили, щоб я ні літератури, ні політики не скидалась, щоб я шукала свого шляху, була б не епігоном його, а духовною дитиною. Він би, я знаю, не порадив мені, щоб я «скинулась всякої політики» [...] Ні, друже, спитавши по щирості своєї душі, я не можу обіцяти, що буду жити на вільнішій землі тихше, ніж жила на зовсім поневоленій. Коли моє здоров'я, мій невеликий хист, мій замало розвинений інтелект, моя життям пригнічена енергія не дали мені стати тим, чим повинна б я бути і чим, може, ніколи не стану, то се моє нещастя, але не моє бажання, і миритись з тим я не хочу, ні, я ще хочу боротись. Я признаюся Вам, що у мене не одна мета на той випадок, якби я замешкала по сей бік. [...] і поки я не скинуся спогаду про абсолютно невірну Україну, я не можу, не сила моя скинутися того, чого досі не скинулась при гірших умовах»²⁵.

Головною думкою багатьох її листів до М.Павлика є прагнення до соборності України, про що свідчать наступні рядки: «[...] Українець робить однакову компромісу, коли пишеться чи підданим Росії чи Австрії. Мені Петербург так само гіркий як і Відень. У міні форми патронату, я жаднісінької переваги не бачу [...] Волила б тільки важатися не втікачкою, емігранткою [...] щоб часом могла

повертатись на Україну. Бо хоч і Австрійську Україну вважаю рідним краєм, та все ж таки є багато такого, що в'яже мене з певними виразними пунктами України російської»²⁶.

Ще однією важливою спільною справою, яка об'єднувала їх обидвох – була наукова спадщина М.Драгоманова. Зразу ж таки після смерті дядька Леся активно почала допомагати М.Павлику відшукувати епістолярій і рукописи цієї дорогої їм людини, про що засвідчують уривки їхньої кореспонденції: «[...] Скажіть, як справа стоїть з друкуванням дядькової кореспонденції. [...] Мені крайня досада, що я сі дві остатні зими зовсім не могла збирати по бібліотеках тих дрібних статей, про які Вам колись казала. Я була таки почала ту роботу, але сидіння правцем в публічній бібліотеці показалося вище моїх сил, а помічників не було [...]»²⁷. В інших листах продовжувала: «[...] Була я [...] у Стоцького, казав, що переписки [з Драгомановим] пошукає, що, «здається, вона десь є, буду обридати, поки знайде[...]»²⁸ [...] Посилаю Вам те, що здобула від Буч[инського] і Ст[оцького], і той і другий обіцяють пошукати потім ще»²⁹.

Після того, як у 1903 р. львівська академічна молодь виступила з ініціативою перепоховання праху М.Драгоманова в Україні, М.Павлик з Лесею Українкою виступили посередниками між ініціаторами та вдовою покійного, що бачимо із наступного листа: «[...] Чи знає Л[юдмила] М[ихайлівна] про складку і замір перевезення тіла дядькового до Львова? Не забувайте, що від родини залежить дозвіл на се, а я не певна, що Л[юдмила] М[ихайлівна] власне на Львів згодиться. Яюсь при мені вона казала: «Якби на Україну, в Київ, чи в Полтавщину, то так, а Львів що ж, то вже не те». Шкода буде розчарування молодіжці, коли її порив розіб'ється об се, і варто б задалегідь подумати, на яку іншу форму того ж таки «драгом[ановського] культу» можна б сей порив обернути в разі невдачі теперішньої цілі, щоб він не розвіявся марне і не перейшов у знеохочення»³⁰.

Отже, листи Лесі Українки до М.Павлика є не тільки надбанням вітчизняного літературознавства, але і важливим історичним джерелом, яке дозволяє дослідникам повніше відтворити події, пов'язані із українським національним рухом кінця XIX – початку XX ст. Зокрема, зрозуміти сприйняття Лесею Українкою, а через неї свідомою частиною наддніпрянської інтелігенції, тогочасних складних суспільно-політичних процесів у Галичині.

¹ Святовец В. Епістолярна спадщина Лесі Українки. Листи в контексті художньої творчості. – К.: Вища школа, 1981. – 182 с.

² Качкан В. Михайло Павлик. Нарис життя і творчості. – К.: Дніпро, 1986, 174 с.

³ Денисюк І. Листи Михайла Павлика до родини Драгоманових // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Том ССXXXIV. Праці Філологічної секції. – Львів, 1997. – С. 452 – 54.

⁴ Грицак Я. «Молоді» радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Том ССХХІІ. Праці Історико-філософської секції. – Львів, 1990. – С. 71 – 110.

⁵ Українка Леся лист до Павлика Михайла 28.07.1891. – Відділ рукописних фондів і текстології ІЛ ім. Т.Г.Шевченка НАН України, ф.101 Павлик Михайло, спр. 310, арк. 1.

⁶ Там само, спр. 311, арк. 1.

⁷ Там само, спр. 307, арк. 3.

⁸ Леся Українка. Зібрання творів у 12 тт. – К. : Наукова думка, 1977 р., т. 8, с. 9 – 11.

⁹ Українка Леся лист до Павлика Михайла 11-12.05.1895. – ф.101, спр. 330, арк. 2.

¹⁰ Українка Леся лист до Павлика Михайла 8.06.1895. – ф.101, спр. 335, арк. 1.

¹¹ Українка Леся лист до Павлика Михайла 3.03.1891. – ф.101, спр. 307, арк. 1.

¹² Українка Леся лист до Павлика Михайла 9.07.1894. – ф.101, спр. 318, арк. 2.

¹³ Українка Леся лист до Павлика Михайла 9.07.1894. – ф.101, спр. 318, арк. 2.

¹⁴ Українка Леся лист до Павлика Михайла 12.05.1895. – ф.101, спр. 332, арк. 1 – 2.

¹⁵ Українка Леся лист до Павлика Михайла 21.05.1895. – ф.101, спр. 333, арк. 1.

¹⁶ Українка Леся лист до Павлика Михайла 14.02.1891. – ф.101, спр. 306, арк. 2.

¹⁷ Українка Леся лист до Павлика Михайла 3.03.1891. – ф.101, спр. 307, арк. 1.

¹⁸ Українка Леся лист до Павлика Михайла 3.03.1891. – ф.101, спр. 307, арк. 1.

¹⁹ Українка Леся лист до Павлика Михайла 2 – 3.11.1891. – ф.101, спр. 308, арк. 1.

²⁰ Українка Леся лист до Павлика Михайла 11 – 12.05.1895. – ф.101, спр. 330, арк. 2.

²¹ Українка Леся лист до Павлика Михайла 09 – 10.05.1899. – ф.101, спр. 352, арк. 1.

²² Українка Леся лист до Павлика Михайла 07.06.1899. – ф.101, спр. 353, арк. 1.

²³ Українка Леся лист до Павлика Михайла 31.01.1895. – ф.101, спр. 325, арк. 1.

²⁴ Українка Леся лист до Павлика Михайла 27.03.1903. – ф.101, спр. 370, арк. 1.

²⁵ Українка Леся лист до Павлика Михайла 10.04.1903. – ф.101, спр. 371, арк. 1.

²⁶ Українка Леся лист до Павлика Михайла 17.04.1903. – ф.101, спр. 372, арк. 2.

²⁷ Українка Леся лист до Павлика Михайла 01.08.1898. – ф.101, спр. 345, арк.1

²⁸ Українка Леся лист до Павлика Михайла 15.09.1901. – ф.101, спр. 359, арк. 1.

²⁹ Українка Леся лист до Павлика Михайла 15.09.1901. – ф.101, спр. 360, арк. 1.

³⁰ Українка Леся лист до Павлика Михайла 06.03.1903. – ф.101, спр. 368, арк. 1.

**Николай Гуйванюк
(Черновці)**

**Общественно-политическая жизнь
галицких украинцев в XIX – начале XX вв.
глазами Леси Украинки
(по материалам писем к М.Павлику)**

В статье автор прослеживает отношение Леси Украинки и Михаила Павлика к деятельности укра-

инских политических партий Галичины. Выясняет степень их участия в избирательных кампаниях в австрийский парламент и Галицкий сейм. Освещает их отношение к эмансипационным процессам, а также показывает совместную деятельность по упорядочению и публикации научного и творческого наследия Михаила Драгоманова.

Ключевые слова: *Леся Украинка, Михаил Павлик, Михаил Драгоманов, Наталия Кобринская, переписка, Галичина, выборы, агитация.*

**Mykola Huvaniuk
(Chernivtsi)**

**Social and Political Life of Galician Ukrainian
in the Late XIX – Early XX Century
Lesya Ukrainka eyes
(Based on the Letters to M. Pavlik)**

Article author retraces attitude Lesia Ukrainka and Mykhailo Pavlik to Ukrainian political parties of Galicia. Determines the extent of their participation in election processes to the Austrian parliament and the Galician Diet. Highlights of their attitudes to emansypatsiynyh processes, and also shows the common activities of organizing and publishing research and creative heritage Michael Drahomanov.

Key words: *Lesia Ukrainka, Mykhailo Pavlik, Mykhailo Drahomanov Natalia Kobrinska, correspondence, Galicia, election campaigning.*

УДК: 94(477.83)«19»

**Олег Сузовцев
(Чернівці)**

**СПОГАДИ БУКОВИНСЬКОГО ЄВРЕЙСТВА –
ВАЖЛИВЕ ДЖЕРЕЛО
У ДОСЛІДЖЕННІ ПОДІЙ ГОЛОКОСТУ**

У статті аналізуються свідчення тих, хто пережив Голокост, які дають змогу зазирнути у такі сфери життя буковинського єврейства до, підчас та після Другої світової війни, які неспроможна висвітлити офіційна історіографія.

Ключові слова: *Голокост, депортація, гетто, «врейська поліція», Трансністрія, антисемітизм.*

Здається, сьогодні про Голокост ми знаємо майже все: катастрофі європейських євреїв у роки Другої світової війни присвячено безліч публікацій. Щорічно в багатьох країнах світу проходять наукові конференції, семінари та дискусії, створено чимало художніх, музичних творів – картини та скульптури, симфонії та ораторії, знято десятки документальних і художніх фільмів. Фонд візуальної історії ШОА – Фонд Стівена Спілберга – зібрав понад 50 тисяч свідчень очевидців, з яких майже 2 тисячі належать буковинським євреям, що пережили Голокост¹.